

การศึกษากำหนดอายุสมัยรูปเคารพในคติพระพุทธรศาสนาบางองค์
บนแกนหินโบราณสถานถ้ำพระ

อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี

เรียบเรียง : นายดุสิต ทুমมากรณ์ ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น

Artwork : นายเหมณัฐ โจทก์มีชัย นักวิชาการวัฒนธรรม

ถ้ำพระ ตั้งอยู่บริเวณกลุ่มโบราณสถานสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อันประกอบไปด้วยถ้ำช้าง หีบศพพ่อตา หีบศพท้าวบารส หีบศพนางอุสา กุ๋นางอุสา และวัดลูกเขย เป็นต้น มีลักษณะเป็นเพิงหินทรายขนาดใหญ่ที่มีแกนหินทรายรองรับไว้ บริเวณโดยรอบมีใบเสมาปักเป็นแนวเขตจำนวน ๕ ตำแหน่ง (พ.ศ.ด.ร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง; ๒๕๕๗, ๑๗๑ - ๑๗๒) การปักมีการเจาะสกัดหินลึกลงไปเพื่อความมั่นคง ลักษณะของใบเสมามีลักษณะไม่สม่ำเสมอ ไม่มีลวดลายประดับ มีทั้งแบบรูปทรงเป็นแท่งและแบบแผ่นแบน มีขนาดค่อนข้างเล็ก

บริเวณแกนหินทรายขนาดใหญ่ของถ้ำพระพบภาพประติมากรรมปูนสูงในคติพุทธศาสนาสองด้านคือด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ปัจจุบันเพิงหินได้พังลงมาทับแกนหินทำให้ภาพสลักดังกล่าวได้รับความเสียหายบางส่วนจึงมีประติมากรรมรูปเคารพบางองค์เท่านั้นที่อาจศึกษากำหนดอายุสมัยได้

ภาพสลักแกนหินด้านทิศตะวันออกประกอบไปด้วย พระพุทธรูปหลายองค์แต่มีสภาพชำรุดมีเพียงรูปบุรุษนั่งผ้าสมพต สั้นที่อาจกำหนดอายุสมัยได้จากลักษณะชายผ้ารูปหางปลาชั้นเดียว อันเป็นลักษณะผ้านุ่งรูปแบบหนึ่งของศิลปะแบบบายน อายุราว พุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล;๒๕๓๙,๓๙๑)

ภาพสลักแกนหินด้านทิศตะวันตกแบ่งออก เป็น ๒ ตอน ตอนบนสลักแถวพระพุทธรูปสภาพชำรุดองค์พระครองจีวรบาง ประทับยื่นข้อพระบาทและฝ่าพระบาทมีขนาดใหญ่ จำนวน ๖ องค์ ลักษณะการครองจีวรแสดงอิทธิพลศิลปะสมัยทวารวดีค่อนข้างมาก ตอนล่างสลักเป็นรูปอาคารหลังคาทรงสามเหลี่ยมปลายขมวดเข้าหา อาคารจำนวน ๒ หลัง ขนาดใหญ่หนึ่งหลังภายในสลัก ประติมากรรมรูปบุคคลชั้นสูงสวมมงกุฎประทับนั่งสมาธิราบ ส่วน อาคารขนาดเล็กอีกหนึ่งหลังมีลักษณะเหมือนกัน เพียงแต่ภายในไม่ พบรูปประติมากรรม

สำหรับรูปบุคคลชั้นสูงประทับนั่งสมาธิราบภายในอาคารขนาดใหญ่ จากลักษณะโดยภาพรวมพระเศียรสวมมงกุฎทรงสูงที่สลักเป็นเม็ดกลมๆ คล้ายกับขมวดพระเกศาของพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี กระบังหน้าประดับลายดอกไม้กลม พระพักตร์กลมรี พระขนงเป็นเส้นตรง มีพระเนตร พระนาสิก พระกรรณ พระโอษฐ์บาง ขณะที่ลักษณะพระวรกายเหมือนไม่ได้มีอะไรมา ปกคลุมและส่วนปั้นพระองค์ มีขอบผ้านุ่งเว้าโค้งสูงขึ้นไปแสดงอิทธิพลของ รูปประติมากรรมศิลปะเขมรโบราณ สมัยบาปวนราวพ.ศ.๑๕๖๐ - ๑๖๓๐ค่อนข้างมาก (ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล;๒๕๓๙,๒๙๙-๓๐๒))

ส่วนลักษณะของอาคารหลังคาทรงสามเหลี่ยมค้อนข้างชั้นปลายหมวด เป็นปมเข้าหาอาคารนี้จากการศึกษาเปรียบเทียบกับโบราณสถานใกล้เคียงในแถบภาคอีสานพบว่ารูปทรงอาคารดังกล่าวอาจเปรียบเทียบกับลักษณะของอาคารหลังคามุงเครื่องไม้ในสมัยทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น; ๒๕๕๐, ๑๒) เช่น ภาพสลักอาคารในใบเสมาเรื่อง พิมพาพิลาปจากเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ภาพสลักอาคารในใบเสมาสมัยทวารวดี วัดศรีบุญเรือง(วัดเหนือ) จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

ภาพสลักอาคารในใบเสมาเรื่องพิมพาพิลาปจากเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์

อย่างไรก็ตามจากลักษณะลวดลายประดับกรอบหลังคาประกอบไปด้วยส่วนยอดพอสั่งเกตได้ในอาคารหลังเล็กสลักเป็นลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตรงกลางมีลายดอกไม้กลม ส่วนกรอบหลังคาสองข้างประดับลายลูกประคำสองแถวคั่นด้วยลายรูปดอกไม้สี่กลีบตรงกลางมีลายดอกไม้กลมอาจแสดงถึงการคลี่คลายจากลายประดับกรอบหน้าบันทรงสามเหลี่ยมสมัยคลังที่ปราสาทพระวิหาร(พ.ศ.๑๕๑๐-๑๕๖๐) (ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล; ๒๕๓๙,๑๑๔)

โคปุระ ชั้นที่ ๒ ปราสาทเขาพระวิหาร ประเทศกัมพูชา

ซึ่งจากลักษณะภาพโดยรวมของภาพสลักดังกล่าวนี้ที่มีพระพุทธรเจ้าหลายองค์ประทับอยู่ร่วมกับกับรูปบุคคลชั้นสูงอาจเปรียบเทียบกับทับหลังตอนมารผจญภายในห้องมณฑปปราสาทประธานปราสาทหินพิมายศาสนสถานในคติพุทธศาสนามหายาน ศิลปะสมัยนครวัดราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ที่แสดงแถวของพระพุทธรูปจำนวนมากอยู่ด้านข้างของพระโพธิสัตว์ ซึ่งภาพสลักเหล่านี้อาจมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อในศาสนาพุทธมหายานนิกายมนตรยานหรือคฤหยานซึ่งลัทธินี้มีความเป็นพุทธเหลืออยู่เพียงไม่มากนักส่วนใหญ่นักส่วนใหญ่รับเอาลัทธิฮินดูต้นตระกูลมาดัดแปลงนับถือแพร่หลายมากในญี่ปุ่น จีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังจนเสื่อมสลายไปในสมัยราชวงศ์หมิง (เสถียร โพธิ์นันทะ; ๒๕๒๒, ๒๕๒-๒๕๔) ในพระสูตรหนึ่งของลัทธินี้ชื่ออาญาเขตตาอภิบาลสูตร กล่าวทำนองว่าพระพุทธรูปดำรัสของพระศากยมุนีเมื่อราตรีวันตรัสรู้ก่อนพระโพธิสัตว์จะบรรลุนั้นแม้จะสร้างทศปารเมศครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็ยังเกิดขัดข้องในญาณในขณะนั้นปรากฏว่าพระพุทธรเจ้าได้เสด็จมาชุมนุมและตรัสเตือนให้ปฏิบัติตามลัทธิคฤหยาน (เสถียร โพธิ์นันทะ; ๒๕๒๒, ๒๕๙-๒๖๐)

၉

ด้วยเหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าภาพสลักรูปบุคคลชั้นสูง
ภายในอาคารหลังคาทรงสามเหลี่ยมแกนหินด้านตะวันตกดังกล่าว
มาแล้วน่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ในคติพุทธศาสนาเถรวาทช่วง
เหตุการณ์ตอนตรัสรู้ก็เป็นได้และคงสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี
ตอนปลายโดยได้รับอิทธิพลศิลปะเขมรโบราณสมัยบาปวน
ค่อนข้างมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ต้นพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๗ และถ้ำพระแห่งนี้คงเป็นศาสนสถานสำคัญแห่งหนึ่งของ
ดินแดนแถบนี้สืบมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นอย่างน้อย

ภาพแถวพระพุทธรเจ้าสองข้างพระโพธิสัตว์ตอนตรัสรู้หรือตอนมารผจญ
บนทับหลังภายในห้องมณฑปปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร.สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่๗ขอนแก่น” โบราณสถานที่
ขึ้นทะเบียน”(กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร),๒๕๔๕
- กรมศิลปากร.นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย.(นครราชสีมา:โรงพิมพ์ใจเซฟ),๒๕๕๑
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น. โบราณวัตถุชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น.
(จังหวัดขอนแก่น;โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์),๒๕๕๐
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง,ผ.ศ.ด.ร.รายงานการวิจัยเรื่องหลักหินใบ - เสมอใน
วัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.(กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยศิลปากร)๒๕๕๗
- สุภัทรดิศ ดิศกุล,ศ.ม.จ.,ศิลปะขอม.(กรุงเทพฯ;คุรุสภา),๒๕๓๗
- เสถียร โพธิ์นันทะเรียบเรียง.ปรัชญามหายานและบทความเพิ่มเติม ๘ เรื่อง (กรุงเทพฯ:
บรรณาการ),๒๕๒๒